

Enriquez Galvao nyílt levele

Sinkó Ervin

A költészet? A költő dolga. S a költők — különös emberfajta. Meséket vetnek papírra, kigondolt kis vagy nagy történeteket. Ütemes, időmértékes sorokban, vagy a sorok végső szavát játékosan összecsendítve, vagy pedig csak úgy, mint ahogy az emberek élő beszédben közlik egymással kívánságaikat és gondolataikat. A költők azonban, ha a legkülönbözőbb módokon is, mindig kigondolt történeteket közölnek. Erre vesztegetik idejüket. Az teszi őket költökké, hogy történeteik kigondoltak.

Ez eddig csupasz és igen egyszerű ténymegállapítás. Ám a dolog komplikálódik, ha tovább faggatjuk a csupasz tényeket.

Amióta csak vannak, pusztulnak és újra keletkeznek a civilizációk, a legkülönbözőbb éghajlatok alatt, legkülönbözőbb körülmények között, legkülönbözőbb nyelveken s a legkülönbözőbb írásjelek alkalmazásával, a költők fáradhatatlanul rajzoltak és írtak, s minden csillagászati számmal versenyezni tudnak a kezük alól kikerült betűk milliárdjai. És csakis azért, hogy életben maradjanak a kis vagy nagy mesék, miket ők elporladásra ítélt koponyájukban kigondoltak és — mind e mai napig — kigondolnak.

Volt és van tehát egy élet, látható, tapintható, igazi, igazi élőekkel, kiket halálukig elfoglal ennek a látható, tapintható, igazi életnek az élése — s másrészt voltak és vannak bizonyos emberek, kik kigondolnak képeket, hasonlatokat, cselekedeteket, körülményeket, embereket, egy mese-életet, mesevilágot, ami meghatározott módon pusztá szavak, egymás mellé rakott betűk által válik oly elevenné, m i n t h a igazi élet volna.

Mi a viszonya ennek az imaginárius, ennek a „mintha igazi élet”-nek ahhoz a másik élethez, a komolyhoz, az igazihoz, amelyben mindnyájan benne vagyunk, és amibe előbb vagy utóbb, így vagy úgy mindnyájunknak bele kell pusztulnunk, mint ahogy így vagy úgy bele kellett pusztul-

nioK azoknak mind, akik előttünk részesültek a páratlan, életnek nevezett kaland vagy kirándulás nem is oly irigylésreméltó szenzációiban.

A költészet, az imaginárius, a mintha igazi élet önáltatás, szemfényvesztés, afféle önvédelmi kísérlet-e csak az igazi élet brutális értelmetlenségével szemben? Csak szép szó, mely csak addig tud csalni, míg nincs torkunkon a kés? míg a szörny, az igazi, minden szép szót és minden szót nem tesz azzá, ami, ti. illuzórikussá?

Ámde ha fordítva volna? Ha az igazi életnek, a kaland brutális értelmetlenségének a költészet adná meg az emberi értelmét? Ha a költészet volna az a legsajátosabban emberi megnyilatkozás, az emberinek a spontán és állhatatos oppozíciója az esztelen, vak és közömbös mechanizmussal szemben? Ha a költő nem elszigetelt, „különös emberfajta”, hanem az embernek és emberinek különleges orgánuma s a költészet anticipációja volna egy mégis élő és élni akaró emberinek az embertelen „igazi” élet vadságainak közepette? Anticipációja az emberinek nemcsak azzal, hogy merészel a fenévadakat is énekével elbűvölő Orfeuszról szólni álmod, hanem legalább annyira azzal is, hogy elég vakmerő az embertelent a maga egész fertelmes valóságában felfedezni, felfedni és könyörtelenül láthatóvá tenni?

Az élet, „az igazi”, nem minősíti magát, nem mond magáról semmit, csak van. Ha a kigondolt mesének, a költő meséjének, dálnak, éposznak, drámának, az volna a funkciója, hogy abból a híres igazi életből semmi se maradhasson némaságba, vagy — ami ugyanaz — fülsiketítő lármába rejtve?

Ha így volna... De csakugyan nincs másképp, csakugyan így van. S ezt a pár sort azért írom, mert hogy mennyire így van, annak eklatáns példájával — hogy ne mondjam bizonyítékával — ezekben a napokban lepett meg az a bizonyos igazi élet, mégpedig az ez év február 2-án megjelent *L'Express* című francia újságnak az oldalain. Pontosan ez újság 22. és 23. oldalán, ahol Enriquez Galvaónak a Salazarhoz intézett nyílt levele jelent meg. Ez az a Galvaó nevű portugál személy, akiről a világsajtóban napokon keresztül sok szó esett, mikor ő a portugál antifasiszta emigránsok nevében rajtaütésszerűen hatalmába kerítette a Santa Maria nevű nagy utasszállító portugál hajót, s miután azt Santa Libertade-ra keresztelte át, sikerült szerencsésen kikötnie Brazíliában. Ott az utasok partraszállottak, s ő maga, társaival együtt, menedékjogot kapott, az oceánjáró pedig már megint mint Santa Maria sértetlenül visszafordult oda, ahonnan elindult, Salazar diktátor fasiszta Portugáliájába.

Mint általában az újságolvasók, ez minden, amit Enriquez Galvaóról tudok. S még arról se tudok véleményt alkotni, hogy ennek a fasiszta diktátor ellen kétségtelenül bravúrosan keresztülvitt tüntetésnek lesz-e vagy lehet-e a közeli vagy távolabbi jövőben több hatása, mint valami egyszerű riasztó lövésnek, mely végül is senkiben se tett kárt.

A nagy világ különböző sarkaiban az embert meggyalázó borzalmak már jó ideje úgy torlódnak s úgy licitálnak egymásra, hogy rájuk már önkéntelenül és eleve inkább csak globálisan reagálunk. Így Enriquez Galvaónak a *L'Express*-ben közölt nyílt levelénél — melyet a szerkesztőség szerint, néhány héttel a Santa Maria ideiglenes birtokbavétele előtt írt — épp csak futólag időztem volna, ha mindjárt a nyílt levél első mondatai nem lepnek meg egy nyomban ismerősnek ható, összetéveszthetetlenül egy éni intonációval, a gyűlöletnek vagy még inkább a szenvedélyes megvetésnek intenzíven intellektuális és intim akcentusaival, áradó mondatainak impetuózusan lüktető ritmusával. Nem újdonságával, hanem épp azzal ragadott meg, hogy — emlékeztetett.

„Hát igen! Ez az igazság, kedves Salazarom: megszöktem a te karmaid közül, a te fáradhatatlan gyűlöleted, a te oly hatalmas Gestapód, a te bíravid és rendkívüli bíróságaid, a te meggazdagodott és kitüntetésekkel ékesített zsarnokocskáid, a te telhetetlen cápaid, a te bálványimádó zsoldosaid, a te hivatalos híreid és a te félhivatalos híreid, a te megszálló hadsereged, a te börtöneid és gyűjtőtáboraid, a te kegyeid vásárja, a te ellentmondás nélkül maradó szónoklataid és a te felülmúlhatatlan hazugságaid elől.”

A borzalmak mint statisztikai tények csak a borzalmakról szóló statisztika. Minden változatukkal együtt egyhangúak. Az ember szinte megérti, hogy aki tülesett már az első vagy az első tíz vagy száz áldozata véreinek ontásán, annak már a többi ezer vagy millió nem probléma. Unalmas, mint véget nem érő számoszlopok gépies másolásának munkája.

A költészet hatalma, hogy áttör ezen a monotonian. III. Richárd nem fogalom, hanem ember, és a költészet hatalma, hogy számára és általa mindig mintha első volna és egyedülálló volna minden gyilkosság, mint volt Kain és Ábel időtlen idejében. Ez a mély és elszakíthatatlan kapcsolat a költészet és az erkölcs között. Mind a költő, költészet és erkölcs diadalmaskodik a szériák unalmán és a megszokás végzetes inerciáján. A fogalmat, a pusztá elvont számot a költőnek és az erkölcsnek a fantáziája visszaváltoztatja egyéni arculattá, meghatározott és láthatóvá tett ismerősé, legszemélyesebb ismerősünkké.

Enriquez Galvaónak a *L'Express*ben közölt, s eredetileg a venezuelai Caracasban megjelent nyílt levelét épp az individuális erkölcsi szenvedélynek a stílusa teszi megragadó dokumentummá. A „Hát igen!”, amellyel a szavaknak ez a minden gátat és zsilipet magával sodró zuhatagja megindul, egyetlen, tipikus félneértésből kiinduló monológ. A diktátorhoz, aki csak a hatalom erejében és értékében hisz, aki mindig az erőszak híve, aki a saját félelme ellen egyetlen ellenszert tud, azt, hogy még félelmesebbé tegye a hatalmát, ez a kontár Galvao igazságról és emberségről, illetőleg igazságtalanságról és embertelenségről mint érvekről és ellenérvekről beszél.

Galvao neve mellett a kontár jelző plágium. Miroslav Krleža tünteti ki ezzel a jelzővel a *Bankett Blitvában* című regényben doktor Nielsent, „a nyugtalan idegrendszerű, európai képzettségű intellektuálnak ezt a típusát”, aki szintén nyílt levelet ír s szintén egykori bajtársának, Blitva diktátorának, Barutanszki ezredesnek, az igazságról, illetőleg igazságtalanságról, mintha ilyesmi argumentum vagy ellenargumentum lehetne:

„Vérbeli kártyásnak, mint amilyen Ön, egy nép sorsát kockára tenni nem nehéz, de... most már nem az ön személyi kockázatáról van szó, hanem rólunk mindannyiunkról, és ez az, ami aggasztó és arra kényszerít bennünket, hogy Önhöz néhány őszinte szót intézzünk. Amikor én most Önhöz mint egyénhez fordulok, nem holmi nagyzási hóbort miatt szólok a „Mi” uralkodói többes számában, hanem abból a meggyőződésből, hogy szószólója vagyok a blitvai polgárok hatalmas többségének, akik csak azért burkolóztak baljós némaságba, mert rettegnak attól a leghétköznapibb blitvai jelenségtől, hogy egy napon fej nélkül, mint ismeretlen hullák lelhetnének magukra valamely ködös blitvai vasúti sínen. Írok Önnek mint embernek, aki ismer és tudja, az életben megmutattam, hogy híján vagyok ugyan bizonyos tulajdonságoknak, de hogy a bátorság hiánya semmiképp se tartozik fogyatékoságaim közé. Mi ketten, Ön, Barutanszki Krisztián ezredes és én, szerény, rang nélküli blitvai legionárius, mi ketten s együtt néhányszor szembenéztünk a halállal... nem aludt ki bennem a

remény utolsó szikrája, hogy szavaim utat találnak az emberhez, aki meg tudja becsülni, hogy mit jelent: szembenézni a halállal és megmondani az igazat.”

S Barutanszki véleménye szerint:

„Mindig és kizárólag csak elszigetelt egyes ember moralizál, olyan személy, aki magányos lett, és aki azt képzeli magáról, hogy fölébe emelkedett a valóságnak”. Galvao pedig, akinek a nyílt leveléből kitűnik, hogy egykor ő is híve és bajtársa volt Salazarnek, így folytatja a politikai szempontból, a Salazar-Barutanszki politikája szempontjából kontár, erkölcsi felháborodástól izzó nyílt levelét:

„Hét év előtt te engem minden bizonyíték nélkül elítélttél egy jutalomra és különböző állásokra éhes tábornokokból álló katonai bíróság és egy bíró által, akiről a bírósági tárgyalás folyamán bizonyosodott be, hogy mint közönséges gonosztevőnek börtönben lett volna a helye. Három évi fogságra ítélték! A politikai jogoknak tizenöt évig való felfüggesztésére! (Erre a büntetésre, bírósági ítélet nélkül, szinte minden portugál már úgymis el van ítélve.) Végül töröltek a hadsereg kötelékéből (ez volt az egyetlen tisztesség, amit megadtak nekem). Miután ezt a büntetést kitöltöttem, te újra elítélttél, megint bizonyítékok nélkül, titkos tárgyaláson s oly gyalázatos módon, hogy én az emberi méltóság nevében kénytelen voltam kifejezetten visszautasítani, hogy megjelenjek a bíróság előtt, egyedül erőszakkal lehetne engem megjelenésre kényszeríteni, mert elutasítom a közreműködést ebben a vad bohózatban. Tizennyolc évi börtön! Azaz: életfogytiglan. És mindez azért a bűnért, hogy véleményem volt...”

Enriquez Galvaónak azonban, mint nyílt leveléből megtudjuk, sikerült újabb 2563 napi fogság után megszöknie, mégpedig, mint ahogy írja, külső segítség nélkül, hála annak a körülménynek, hogy „a te embe-
reid éppoly buták, mint amilyen kegyetlenek”. S végül fejtegetései során, melyekből kiviláglik, hogy ami az életnívót illeti. Portugália népe jelenleg európai viszonylatban a „rekordot” képviseli a nyomorban, pontokba foglalva többet között így összegezi, így tárja Salazar elé fasiszta diktatúrájának eredményeit:

„Harminc éve működő politikai titkos rendőrség, cenzúra, a magánlakások és magánlevelek titkán elkövetett rendszeres erőszak, a telefonbeszélgetések hivatalból való kihallgatása és a kincstár, mely zsarol... mindenki többé-kevésbé félelemben él, mindenki fél valakitől vagy valami miatt, nyílt vagy szorongó, mindig fenyegető félelemben, fél mindenki, mindenekelőtt téled vagy a tiéditől. Te nem kevésbé, félelemben élsz te is, félsz Delgadótól, félsz tőlem, félsz attól a fél tucattól, aki nem fél téled.”

Doktor Nielsen, Galvaónak ez az alteregoja — vagy tán Galvao az, aki doktor Nielsen alteregoja? —, doktor Nielsen elé pedig ez a történelmi kép tárul:

„Az emberek mészárolják egymást, a gyűlölet befészkelte magát a csendes családi élet idilljébe, a polgárok mind ingerültek... egyik ember a másikkal a kémje, minden be van hálózva a besúgók hálózatával, minden második ember fizetett kém, minden egyetlen megbolygatott örült blitvai hangyaboly, amelyben a megrémült lakosság fej nélkül fut össze-vissza minden irányban, értelem nélkül, egészség nélkül, tisztesség nélkül, minden a tömegnek egy tökéletesen értelmetlen támolygásává vált, az emberi butaságnak óriási mennyisége, amelyet fölkorbácsolt a rémület... pokoli blitvai nocturne...”

Kétségtelenül érdemes volna a Salazarhoz intézett nyílt levelet a maga egészében nálunk is lefordítani és közölni. Nem épp kevés az, amit az

ember írója lelkiállapotán kívül belőle megtudhat a távoli Portugália és még afrikai gyarmatai valóságáról is.

Ezúttal azonban nem a közvetlen politikai, hanem más természetű problematika szempontjából kívántam Galvao nyílt levelére rámutatni. Mint egy nem mindennapi adatra, mely az igazi élet és a költészet viszonyáról szól. Adat arról, hogy a költők, kiknek sajátos foglalkozásuk, hogy kigondolnak történeteket, kigondolt történeteikkel többet árulnak el „az igazi életről”, mint ennek az igazi életnek millió részlettel és millió változatban történő igazi történetei. Természetesen ez korántsem áll minden emberre, aki „a költői pályát” választja foglalkozási águl, hanem csak a költőre, akinek hatalmas belső okokból és mindennek ellenére nincs más választása, mint hogy az legyen, ami: költő.

És így történhetett meg, hogy a távoli Zágrebban és 1938-ban egy ilyen költő egy kigondolt Blitva kigondolt története keretében kigondolt nyílt levéllel, a *Bankett Blitvában* című regény „Doktor Nielsen nyílt levele Barutanszki ezredeshez” című első fejezetével — vizionárius pontossággal megírta a távoli — térben és időben távoli — Enriquez Galvao nyílt levelében megnyilatkozó szubjektív és objektív, emberi, egyéni és egyetemes igazságot. S nemcsak ezt, hanem épp a költő legmélyebb szubjektivitásából adódó valóságérzéssel azt is, amit úgy látszik doktor Nielsen, illetve Galvao, aki egyformán még „egy szikrányi reményről” szólnak, szeretnének nem tudni, ti. azt, hogy Barutanszki, illetve Salazar mit tud meghallani az emberi méltóság, az emberi lázadó tiltakozás szívből szakadó szép szavából. A blitvai bankett költője azonban azt is tudja, hogy mi az egyetlen tanulság, amit az ilyen szép szóból az ilyen címzettek levonnak:

„... ezt az egész bagáziát nyilván kell tartani, és aztán időről időre circumdederunt, amen, mennydörgés, villám és kész, pour toujours!”

